

NA TRAGU PRAVOME PISCU

Josip Vončina

1. Od renesansnog doba hrvatsku književnost čine pisci pune osobnosti i složene književne djelatnosti. Prvi je među njima slavni Splitsanin Marko Marulić. Samo godinu poslije njegove smrti hvarski ga je humanist Vinko Pribojević (u govoru izrečenu 1525. i tiskanu 1532) počastio kao »drugu luč« našega jezika, uz bok sv. Jeronimu, osnivačem glagoljice smatranome (39, 190). Slavu su »drugoj luči« pronosili hrvatski pisci mletačke Dalmacije, među njima Petar Zoranić Ninjanin godine 1536. poznajući i parafrazirajući Marulićevu *Molitvu suprotiva Turkom* (64, 138–140; 65, 185–188) i Petar Hektorović Hvaranin godine 1555–56. ističući Marulića »kim je urešen bil i jezik slovinski / i kim se je dičil tokoje latinski« (8, 56).

Napuštajući pohvalni način, svjedočanstva su se o našim starim piscima preobražavala u historiografiju. Početni sustavni pokušaji te vrste padaju u Dubrovnik prve polovice XVIII. stoljeća i povezani su s imenima i težnjama Ignjata Đurđevića i Sara Crijevića. Oslanjajući se, dakako, na vijesti svojih prethodnika, obojica nastoje književne djelatnike iz prošlosti ne samo poimence spomenuti nego im i navesti bar najvažnija djela.

Poučno je pritom kako slikaju Mavra Vetranovića i Marina Držića.

Oba historiografa, Đurđević i Crijević, odlučno niječu klevetu da je Držić *Tirenom* plagirao Vetranovića (3, 50–51; 4, 382). Naprotiv, obojica iznose da je Vetranović na hrvatski jezik preveo Euripidovu *Hekubu* (3, 102; 4, 454), pa su je s tim u skladu Vetranovićevo opusu pribrojili noviji izdavači njegovih djela (Jagić, Kaznačić i Daničić; 36, 389–490). Tek su kasnija istraživanja (na početku našega stoljeća) prijevod *Hekube* vratila među djela Marina Držića (usp. 5, 130–150).

Izbor riječi bitnim su za stil smatrali mnogi dopreporodni hrvatski pisci. Još u XVI. stoljeću, na primjer, Zoranić oslikava ljubavno pjesništvo mladih ljudi, koje pita »zač na nesriću, na ljubav, na nemilost i jine vaše podobščine, ke svakčas nove izmišlate, tužite se?« (64, 152; 65, 203). Nešto mlađi Dinko Ranjina kori nepoznata kritičara koji novijem pjesništvu prigovara jer u njem ne postoje riječi »kim staro nekada brijeme se tač diči: / 'Svitlušto sunačce, rozice, diklice, / ljuveno srdačce, grimizna svilice, / zašto me tač verna ostavi, moj venče, / krunice biserna, moj zlaćen

prstenče?’ « (63,377); Ranjinin je odgovor da »riči kime se jur nekad / stara svijes diči u scijeni nijesu sad« (63, 377). Doista, participi sa starinskim fonetizmom (*biegušti, gorušti, letušti, tekušti*) i po uzoru na njih načinjeni pridjevi (*viekušti, grkušti, svitlušti*) potkraj XVI. i na početku XVII. stoljeća (u Dominka Zlatarića) već su se osjećali arhaizmima (50, 250).

2. Godine 1871. Pavić je izvijestio javnost kako se u dubrovačkoj franjevačkoj knjižnici u rukopisu nalaze dva prikazanja »kojim se ne zna pjesnik, nego se misli po stilu, da je Mavro Vetranic« (33, 56). Tri desetljeća potom Medini je u Pavićevu atribuciju s pravom posumnjao: jer »nagadjanja po stilu i predmetu svagda su nekako klimava« (31, 308). Gotovo stoljeće nakon Pavića dvojbu je konačno riješio Antun Djamić, koji je oba prikazanja našao u rukopisnom zborniku Dubrovačkog arhiva s naslovom *Razlike pjesni Maura Vetrani Čavčića Dubrovčanina Opata Benediktinskoga*, a uz prikazanja posebno je zabilježeno da su »skladanja Maura Vetrani-Čavčića« (6, 192–193).

3. U predgovoru Marulićevim *Pisnima razlikim* spomenuo sam metodu koju je za utvrđivanje autorstva u dopreporodnoj hrvatskoj književnosti na početku našega stoljeća primijenio Petar Kolendić (62, 17). U Beču pregledavši rukopisni zbornik s kraja XVI. stoljeća, našao je u njem »početak ili možda ulomak jedne bezimene i do sada neizdate drame, kojoj bi prema sadržini najpodesnije pristajao natpis 'Orfeo'« (19, 81). Poznajući taj Kolendićev prilog (53, 390), Vodnik je za nj ostao nezainteresiran: u Vetranovićev opus nije uključio ni dva pastirska prizora, ni *Orfeja*, nego tek »drame, za koje znamo, da zacijelo njemu pripadaju« (53, 154). Naprotiv, Kombol je smatrao da od Vetranovića bez sumnje potječu ne samo dva pastirska prizora nego i *Orfeo* (20, 111).

Nastojeći odrediti autora tekstu proizvoljno nazvanom *Orfeo*, Kolendić je primijenio dva dokazna postupka: metrički i leksički. Metrička mu je raščlamba potanka, ali ničim nije pokazao da nađeni metricizmi moraju pripadati upravo Mavru Vetranoviću (19, 82–83). Jedan postupak dovršava i drugi počinje riječima:

»Za svakoga, tko je i površno upućen u metričke karakteristike tvorevina naših prvih pjesnika, jasno je, da auktor ovih stihova može biti samo Mavar Vetranović. Pa ovaj komad nije uz to prost ni od čisto vetranovićevskih izraza: *birati, intačno, jednaga, kolovrat, korinak, nebavac, posilje* itd.« (19, 83)

Kolendić je, dakle, nagovijestio da bi se za važne književnopovijesne zaključke iskoristiti mogao postupak jezični, potanje leksikologijski: proučavanje uz pomoć hapaksa.

Termin *hapaks* potječe od grčkih sintagmi *hápax legómenon* ili *hápax eireménon*, a znači riječ ili oblik kojem se samo jedan primjer nalazi u skupine pisaca ili, pogotovu, u jednoga pisca (44, 460).

Može se zamisliti ovakav slučaj: Neki je leksem potvrđen samo u tekstu A (kojem je autor izrijekom naveden). Nađe li se isti leksem u tekstu nepoznata autora (B), može se pretpostaviti da mu je autor isti kao tekstu A.

Povjesničari dopreporodne hrvatske književnosti nakon Kombola jednodušno su prihvatili da je Kolendićev postupak ispravan, tj. da *Orfeo* doista potječe od Vetranovića, pa je u monografiji o tome književniku takvu prosudbu bez ograde izrekao Franjo Švelec (47, 378).

Kad je Kolendić objavio svoj prilog, AR (42) dospio je do 28. sveska svojega VI. dijela, tj. do natuknice *mjesto*. Tada se ništa pouzdano nije znalo o tome kako se i gdje u povijesti javljala riječ *nebavac* (= jadnik, nesretnik, siromah), koju je Kolendić ipak svrstao u red »čisto vetranovićevskih izraza«. Još je godine 1870. (u prvom izdanju *Ranjinina zbornika*) Vatroslav Jagić donio pjesmu Džore Držića u kojoj je dvostih »mneči se *nebavac* oda psa ubranjen, nu tudjer od lovac ljuto bi izranjen« (35, 394, st. 5–6; usp. i 37, 411, st. 5–6). Budući da je Džore Držić (1461–1501) umro kad je Mavro Vetranović (1483–1576) bio na svojim književnim počecima, teško je prihvatiti Kolendićevu prosudbu. Kada je pak objavljen VII. svezak AR (Moračić — nepomiran), jasno se pokazalo da *nebavac* nipošto nije Vetranovićev hapaks, nego da tu riječ doista (među ostalima) poznaje njegov prethodnik Džore Držić (42/VII, 788; usp. 41, 8). Štoviše, do Kolendićeve rasprave izašli svesci AR pokazuju za Vetranovića troje: da nije prvi zapisao riječ *jednaga* (= u jedan čas, u isto doba, ujedno, zajedno, skupa; 42/IV, 538–539); da je pružio najstarije, ali ne jedine potvrde riječima *intačno* (= neprestano, dosadno; 42?III, 849), *kolovrat* (= sunovrat, sunovratice; 42/V, 216), *korinak* (42/V, 330); da se njegovim hapaksom može smatrati tek riječ *birati* (= kušati, poznavati; 42/I, 321–322). Noviji svezak AR neprijeporno utvrđuje kako je riječ *posilje* (= nasilje) zapisao od Vetranovića stariji Šiško Menčetić (42/X, 909; usp. 41, 8, 19), a to se znalo još u počecima serije Stari pisci hrvatski: prema Menčetićevu stihu »a do sad *posil'je* ne stvori nje liepos« (35, 14).

4. Od Petra Kolendića mnogo uspješnije posebne je načine za utvrđivanje autorstva primjenjivao Milan Rešetar baveći se *Ranjininim zbornikom*. Na tu je, u pogledu autorstva mozaičnu rukopisnu zbirku najprije primijenio metričku raščlambu (40), a potom proveo postupak koji se temelji na stilističkim zamjedbama i, pogotovu, na leksikologijskom pristupu (41). Njime Rešetar, ponajprije, u pojedinim slojevima zbornika otkriva mnoge hapakse. Uz njihovu pomoć najstarije u zborniku zastupljene pjesnike (Šiška Menčetića i Đžoru Držića) odvaja od mlađeg naraštaja (41, 18–19), a zatim pokazuje kako se leksičkim izborom međusobno razlikuju Menčetić (41, 19–20) i Držić (41, 20–21). Na primjer, toj je dvojici svojstvena riječ *samohoć*, Menčetiću (za razliku od Držića) riječ *pogod*, a Držiću (nasuprot Menčetiću) riječ *krivedan*.

5. Pozabavivši se eklogom u latiničkome rukopisnom zborniku Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (sign. R. 6634), pokušao sam, strogo primjenjujući Kolendićevu metodu, odrediti tko je tom djelu autor. Ustanovio sam tada kako u tekstu dolaze riječi svojstvene samo zadarskome književnom krugu (*promin*) i, još potanje, samo Zoranićevim *Planinama*: *priprehtati*, *tulikati*, *balikati*, *mator* (apstraktno), *rebeba/rebega*, *izloviti* (55, 426). Taj pokušaj nije prihvaćen: jer se književna historiografija na nj nije ni osvrnula (13, 410–424) ili mu je pak našla prigovora.

Korijen im leži u razradi tvrdnje kako se Zoranić u *Planinama* za Marulićem povodio »ne samo u izrazitoj antiturskoj tendenciji već i u poznatom kompliciranom rimovanju dvanaesteraca« (48, 10). Na tome je izgrađen glavni prigovor tezi da je ekloga napisao Zoranić: »Spomenuta naime ekloga pisana je u dvostruko rimovanim dvanaesteričkim distisima dubrovačko-hvarske sheme. U Zoranića takvih stihova nema; on primjenjuje dvanaesteričke distihe marulićevskog sricanja i druge metre« (49, 9); osim toga: »Ni tvorba imena pastira u eklogi ne odgovara onoj u *Planinama*« (49, 9).

Iznoseći prvi prigovor, Švelec drži da su svi navedeni termini općepoznati. Zapravo, riječ je o ovome:

»U južnom ili dubrovačkom obliku dvostruko rimovanog dvanaesterca srokovima su parno vezani i krajevi stiha i prvi članci u stihu; u sjevernom ili Marulićevu obliku srokovima krajeva prvih dvaju stihova nastavljaju se još i na kraju članaka idućeg dvostiha. Ta dva oblika nisu strogo ograničena na područja što im ih ime kazuje, ali je prvi oblik najpoznatiji po pjesmama prvih dubrovačkih pjesnika, a drugi po Marulićevoj *Juditi* (1501), koja počinje stihovima:

Díke ter hvaljénja presvêtoj Juditi,
smína nje stvorénja hoću govoriti;
zá to ću moliti, bože, tvoju svitlost,
ne htíj mi kratiti u tòm punu milost...«
(46, 294–295)

I sam se Marulić obilno služi »dvostruko rimovanim dvanaesteračkim distisima dubrovačko–hvarske sheme«, npr. u *Molitvi suprotiva Turkom*:

Svemogi Bože moj, kim svaka *postaju*,
odvрати jur gnjiv tvoj ter pomiluj *naju*.
Ostavi zlu *volju*, pozri na verni puk
gdi tarpі *nevolju* svakdan od turskih ruk (29, 148, st. 1–4)

Naprotiv, Hvaranin Hanibal Lucić poznaje »dvanaesteračke distihe marulićevskog sricanja« u jednoj poslanici pišući:

Tve pisni s kih će moć sada i u *vime*
Naprida kô će doć slavno bit tve *ime*,
Svake, *Jeronime*, dostojni pohvale,
Bojah se da *nime* sasvim su ostale
(24, 115, st. 1–4)

Teško je, dakle, prihvatiti tvrdnju da bi Zoranić morao dvanaesterce sricati samo onako kao što je činio u *Planinama*.

Nije lako reći ni što zapravo znači upozorenje kako se ekloga i *Planine* razlikuju tvorbom imena pastira i zašto bi se morale podudarati. Jedan se od pastira u eklogi zove *Boljeta* (55, 420, 422, 423), tj. ime mu je tvorba sufiksom *-eta*. Zašto takva tvorba ne bi postojala u Zadru, ako su je prije, za i poslije Zoranića poznavali Dubrovčani i Hvarani? Ime starijeg Držića zapisano je tako da mu se može izvesti nominativni lik *Džoreta* (10, 11); u djelima mlađeg Držića postoje *Vučeta* (pastir u *Tireni*; 11, 218) i *Tripčeta* (osoba u *Dundu Maroju*; 11, 340); u Benetovićevoj *Hvarkinji* ima osoba po imenu *Mikleto* (32, 139). Pastiri mogu biti i bezimeni (*pastijer* u Palmotićevoj *Pavlimiru*; 32, 295–296). Teško je u komedijama Marina Držića išta zajedničko pronaći tvorbi imena npr. za starce, koji se zovu: *Maroje* (11, 340), *Skup* (11, 538), *Arkulin* (11, 710).

Odgovor na u javnosti postavljeno pitanje (23, 1333–1334) mogao bi biti: U novo izdanje Zoranićeve knjige u Akademijinoj seriji SPH ekloga *Zgovornici*

Boljeta, Lilas i Dobrilo nije ušla jer o njezinu autorstvu nije postignuta suglasnost među priređivačima.

6. Svu rječničku gradnju u pisanoj predaji možemo, dakako, ustanovljivati na temelju pouzdanih čitanja. Razvijajući se od preporoda do naših dana, hrvatska je tekstologija sazrijevala. To pak znači da nije u svim odsječcima svojega jednoipolstoljetnoga razvoja pokazivala podjednaku britkost. Budući da je pred njezinih vazda malo ruku stajala bogata zaklada baštinskih tekstova, nije bilo moguće trajno preispitivati kritička čitanja pojedinih spomenika. Stoga su se neke transkripcije naprosto prenosile vrijeđajući više od jednog stoljeća.

Godine 1866. mladi je Velimir Gaj, sin čuvenoga preporoditelja, ponudio za Karnarutićevo *Vazetje Sigeta grada* prvu transkripciju reformiranom latinicom (52). Zapis prvotiska »Zac nigda bi ce ar — barz ridute xaglie / Parui bi rin chi car chomu uit ca t aglie« (51, 10) Gaj je pročitao: »Zač nigda bi cesar barz sridu *te žalje*, / Parvi bi rinski car, komu svit čast šalje« (52, 23). Prihvaćajući Gajevo čitanje, Matic mu je dodao bilješku: »xaglie. — Rukopis ARj s. v. 1. žala donosi taj Karnarutićev stih kao jedinu potvrdu za tu imenicu, koja čini se da znači: žaloba, žalost« (30, 23, bilj. 107). Na temelju toga čitanja riječ *žalja* (u cijeloj jezičnoj povijesti potvrđena tim jedinim Karnarutićevim primjerom) ušla je u AR (42/XXIII, 235). Karnarutićev zapis potanje usporedivši s tekstovima njegova vremena, zaključio sam da se u navedenom dvostihu ne krije skup *te žalje*, nego riječ *Težalje* (a to je genitiv jednine toponima *Težalja* = Tesalija; usp. 59, 87).

U Zoranićevim *Planinama* postoji zapis o pastiru koji »doide ohnan« (38, 39^v). Taj je zapis pročitao *dojde ohnan* Budmani 1888. (9, 52), pa je navodni Zoranićev hapaks *ohnan*, »riječ tamna značenja«, ušao u AR (42/VIII, 792). Prihvaćajući Budmanijevo čitanje, Švelec je pokušao lik *ohnan* ovako objasniti: »Nejasna riječ. Po smislu mogla bi značiti: koji je naumio, koji se spremio, koji je imao namjeru« (64, 104, bilj. 1). Prije više sam godina uzeo da je zapis *ohnan* nastao slovnom greškom mjesto *chnan* (= k nan, tj. k nama; 56, 162, bilj. 24a), to ponovio u raspravi o kritičkom čitanju *Planina* (57, 285) i proveo u kritičkom izdanju tog djela (65, 148).

7. Iz povijesnog rječnika izlazi da je tvorbu *pjesnivac* prvi zapisao Menčetić, a za njim Vetranović, Lucić i dr. (42/IX, 922). To je potvrdio Rešetar istraživanjem koje se oslonilo na potanak uvid u *Ranjinin zbornik* (41, 8). Iz Menčetićeva doba sačuvala se pjesma koja počinje dvostihom: »Sladoje, po dilu *pjesnivče* pjesnivi, / Tako te kroz vilu luven gniv ne ognivi!« (10, 83). Kad bismo nekritički primijenili Kolendićevu metodu, rekli bismo da Sladoju upućena pjesma potječe od Šiška Menčetića. Začudo, sačuvala se u rukopisnom zborniku kojem je naslov »Gorete Držića pjesni ke stvori dokle kroz ljubav bješneše počinu« (10, 11). To pak znači da na temelju hapaksa određeno autorstvo kakva teksta kojem pisac nije poznat smijemo pouzdanim smatrati samo dok ga ne opovrgnu novi nalazi.

Riječ *biljan* (= istinit) potvrđena je samo jednim stihom u *Ranjininu zborniku*: »ter ovoj držeći za *biljnu* istinu«. Pjesmu u kojoj se nalazi (kao stih joj 17) Džori je Držiću u XVIII. stoljeću pripisao Đurđević (3, 44), a za njim se 1870. poveo Jagić (35, 437–440). U 2. svezak I. dijela AR (godine 1881) riječ *biljan* ušla je stoga kao Držićev hapaks (42/I, 303). Kad je godine 1937. Rešetar izdao drugo, sasvim preuđeseno izdanje *Ranjinina zbornika*, pokazalo se da rečena pjesma ne pripada Džori Držiću, nego nepoznatu pjesniku (37, CXIII, 442–445; usp. 41, 9). Hapaks naden samo u tekstu nepoznata autora našoj je svrsi, dakako, beskoristan.

8. Razmatrajući koje bi se od pjesama rukopisne Rapske pjesmarice (iz godine 1563) mogle pripisati Maruliću, Štefanić za pjesmu *Zdrav prislavni križu sveti* odvažno kaže da »svakako može se i ova pjesma uvrstiti među one, koje bi mogle biti Marulićeve, i to već i zbog toga, što se nalazi među Marulićevim pjesmama Rapske pjesmarice. Stvarno u ovoj pjesmi nema ništa, što ne bi moglo biti Marulićevo: ni inspiracija, ni versifikacija (osmerac možda mladih dana), ni jezik« (45, 287). Dajući uzorit primjer odlučnosti koja se oslanja na pogodbu, Štefanić provodi rijetku metodu: teza se ne potkrepljuje samo čvrstim dokazima nego i nepostojanjem protudokaza. Dakako, ni jednu od ponuđenih triju razina nije istraživač valjano raščlanio.

Na isti je način (osamdesetak godina prije Štefanića) dijalošku pjesmu *Lipo prigovaran'je razuma i človika* Maruliću pripisao mladi Jagić: »naročita dokaza, da je to djelo Marulićevo, nema; nutarnji se razlozi tomu bar ne protive. Osim toga valja uzeti na um, da u rukopisu dolazi taj komad među samimi Marulićevimi pjesmami« (18, 6). Doista, rukopis (*Vartal* Petra Lucića) ne potvrđuje rečenoj pjesmi Marulićevo autorstvo (25, 534–546).

Potvrdio ga je od godine 1976. pristupačni nam zbornik Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu, sign.: R 6634. Otprije poznatom tekstu *Lipog prigovaran'ja* taj zbornik dodaje dvostih: »Pisam mâ poteci ter tužnih konzolaj, / Marko Marul, reci, pisa vam pisma saj« (26, 219; usp. 25, 740, bilj. 136).

Marulićevo autorstvo toj pjesmi moglo se dokazivati pola stoljeća prije nego što je otkriven zagrebački zbornik: godine 1926. objavljen je 41. svezak (ovamo — pazdrkati) IX. dijela AR. Iz njega izlazi da među hapakse renesansnih južnih hrvatskih pisaca pripada riječ *ozoja* (= veoma, mnogo), koju upotrebljavaju Marulić i Zoranić (42/IX, 522),¹ uz nepouzdanu potvrdu iz Hektorovića. Nije zabilježena u Marulićevu proznom *Naslidovan'ju* (28, 297), nego u versificiranim djelima, uvijek u roku. U *Juditi* je zapisana dvaput (27, 257), i to u primjerima: 1. »bludeći *ozoja* z družbo[m] starih poet, / boge čtova koja, kimi svit biše spet« (27, 119, st. 11–12); 2. »mnoga bo *ozoja* ondi bihu tada, / kim ne biše broja, kola tere stada« (27, 125, st. 203–204). Bilježi tu riječ nekoliko puta Zoranić u *Planinama*, u tužaljci pastira Vilslava, npr.: »U ta čas rascvili svu slobod *ozoja*, / a sarce procvili mileći zla svoja« (65, 191).

Marulić je umro godine 1524, a Zoranić je *Planine* napisao 1536. Kad bismo, dakle, u kakvu tekstu nepoznata autora (napisanu za Marulićeva života, prije godine 1524) našli riječ *ozoja*, imali bismo razloga taj tekst pripisati Maruliću; da je nastao koju godinu prije 1536. i koje desetljeće poslije toga, upućivao bi na Zoranića.

Nesigurnu postupku što ga je (pjesmu *Lipo prigovaran'je* pripisujući Maruliću) proveo Jagić bilo je moguće priključiti naoko beznačajan podatak da se u rečenoj pjesmi nalazi dvostih (87–88):

»Zdravje me ostavi, ne imam pokoja, / u pečal me stavi nemoć zla *ozoja*«
(35, 152; 26, 210; 25, 537)

¹ Trudeći se obogatiti svoj materinski jezik, stari su hrvatski jezikoslovci i književnici, dakako, marljivo stvarali nove riječi. Nisu sve one ušle u opću upotrebu: neke su prihvatili tek rijetki pojedinci, druge nitko. U XV. stoljeću Džore Držić od imenske osnove gradi pridjev *tugljiv* i prilog *tugljivo* (»i sve što ja pozrem ili budem čuti, / *tugljivo* da umrem, stuživ me svu smuti«, 37, 406, st. 41–42; 10, 58, st. 41–42; usp. 41, 10, 20); u hrvatskom jeziku prevladao je način da se sufiksom *-ljiv* pridjevi tvore od glagolske osnove (*bodljiv*, *čeznutljiv*, *dodirljiv* i dr.), pa Držićeva tvorba nije uhvatila korijena. Ali je taj pjesnik svoj hrvatski jezik također obogaćivao iz prošlosti u budućnost prenoseći prastare riječi. Jednu od najranijih potvrda hrvatskim imenima mjeseci pružio je u svojoj pastirskoj eklogi: »Mjesec je sad *travan*, prolitja jur vrime« (10, 95, st. 291–292).

Ako se, dakle, Jagićevu nagađanju doda leksička činjenica (riječ *ozoja*, što je do godine 1524. bila Marulićevim hapaksom), izlazi bar dvoje: da jezikoslovlje doista može u pomoć priteći znanosti o književnosti; da je lijepo i uzbudljivo filologom biti.

9. Na početku ovoga stoljeća znalo se da je Ivan Belostenec ne samo ostavio rukopis velikoga rječnika nego u Grazu objavio dvije knjige (1665. zbirku pjesama *Bogumila* i 1672. *Predike o sv. tijelu Isusovom*), koje su književni historiografi poznavali samo po naslovima. Vodnik čak navodi da su propovijedi bile dvije (53, 274). Godine 1939. Hadrovics je objavio deset propovijedi držeći da ih je napisao Belostenec (15). O tome je dvojba nastala jer tada u Budimpešti nađeni jedini primjerak propovijedi nema početnih listova, pa je Hadrovicsu preostalo povjerovati naknadnoj, rukom dodanoj bilješci koja posvjedočuje Belostenčevo autorstvo (15, 42). Na propovijedima (koje obilno donose kontaktne sinonime) Hadrovics je utemeljio tezu prema kojoj ne može biti sumnje da je srž *Gazophylaciuma* (njegovu trodijalekatsku koncepciju) odredio sam Belostenec, a ne od njega mladi urednici (16; usp. 56, 237–240).

Hadrovics je u tekstu našao podatak na temelju kojeg izlazi da su propovijedi nastale oko godine 1669. (15, 42). Tada su u sjevernoj Hrvatskoj djelovali i drugi književnici. Za Petra Zrinskoga i suprugu mu Anu Katarinu teško bi bilo pretpostaviti da su sastavljali propovijedi. Ali bi one pristajale Jurju Habeliću.

Stoga bi u posljednje pola stoljeća (od pronalaska prvoga, nepotpunog primjerka do otkrića drugoga, potpunog) bilo dobro da se nesigurna vijest o autoru mogla potkrijepiti dokazom druge vrste.

Jezična raščlamba pokazuje zanimljive odnose.

Svoju propovijednu prozu Habelić ovako stilizira:

»I da gdo ne *štima*, da bi samo Židovsko *ljuctvo* nestalnostjum pameti svoje betežalo (kad je, imajući birati između Isusa i Barabe, odпусти Barabu), domače *pelde*, da ništar za druge *orsage* ne rečem, prece debele i škodljive imamo« (12, 72)

U Habelićevu *Dikcionaru* (14) istaknuti se leksemi većinom pojavljuju kao pojedinačne natuknice (*štimam* X1^V; *ljuctvo* H8; *pelda* 08^V), a samo jedna kao kontaktni sinonim (*orsag*, *kraljevstvo* 01).

U propovijedima (15) isti leksemi ovako dolaze:

1. »Ja *mlim* i *štimam*, pače i stanovito *držim*...« (47)
2. »Ova, reku, kada *puku* ili *luctvu* onomu židovskomu na pamet dohajaše ...« (55)
3. »Što vse *figura*, *pelda* i *prilika* ova ... očitovati i odpreti hoče ...« (68)
4. »...a *kraljevstvo*, *orsag* i *zemlu* svoju ú miru zakonom i pokojem potvrde...« (64)

U prvom dijelu *Gazophylaciuma* (1) postoje ove potvrde: 1. *štimam* || *deržim* || *preštimavam* (1003, s. v. puto); 2. *púk* || *priprosto ljuctvo* (925, s.v. plebs); 3. *pelda* || *prilika* || *muštra* || *način* || (D.) *izgled* || *naúk* || *prilika* || *ugled* (522, s.v. exemplum); 4. *orsag* || *deržava* (990, s.v. provincia).

Kao što se vidi, propovijedi su bliže Belostenčevu rječniku nego Habelićevoj prozi i *Dikcionaru*.

Povijesni kajkavski rječnik pokazuje da su Belostenčevu leksikografskom djelu i njemu pripisanim propovijedima zajednički neki hapaksi. U propovijedima dolazi riječ *ganka* (»da su nemogući pritič ili *ganku* iztomačiti«; »što zlamenuje pritič ili *ganka*«; 15, 69). koju *Gazophylacium* II navodi u dugom redu kontaktnih sinonima [*gánka, zaganka, gonotka*. (D.) *zagoda, zagodna, pritič, gotka, mudrosumna*, 2, 100], a koja se od sjevernohrvatskih rječnika pojavljuje samo u Belostenčevu (43, 583). Slično je s glagolom *fundati* (»malike i bolvane razmrvil i *fundal*«, 15, 71), koji u XVII. stoljeću ima samo Belostenec (43, 576).

10. Koliko znamo danas, riječ *začinjavac* u hrvatski jezik uveo je u posveti *Judite* (27, 114) Marko Marulić, a zatim ju je još samo Zanotti zabilježio u svojemu rukopisnom rječniku (42/XXI, 752). Budući da je posljednja, treća redakcija Zanottijeva rječnika nastala godine 1732, izlazi da se riječ *začinjavac* nije pojavila bar trinaest desetljeća, sve dok nisu (godine 1869) prvi put u novije doba izdani Marulićevi stihovi (34). Posve arhaizirana, riječ *začinjavac* postala je stilemom visoke izražajne sposobnosti. O značenju te riječi postoje različita mišljenja (56, 77–105), pa joj se u sadašnje doba rado navodi značenje složeno (»pjesnik–pjevač«; 26, 342) ili dvojako (»pjesnik; pjevač«; 27, 311).

Na početku našega stoljeća Vodnik je *začinjavce* shvaćao kao Maruliću »suvremene hrvatske trubadure« (53, 106). Slijedio ga je Tin Ujević, koji je u *Hrvatskoj mladoj lirici* 1914. (tj. samo godinu poslije Vodnikove *Povijesti*) objavio pjesmu *Oproštaj*, i to u tri verzije: dvije starim jezikom (arhaičnom grafijom i u modernoj latiničkoj transkripciji), treću hrvatskim književnim jezikom novoga doba (17, 126–127; usp. 58). Drevnoga »Marulića Marka, splitskog začinjavca« Ujević u suvremenost prenosi kao »splitskoga pjesnika Marka Marulića«.

Od Marulićeve smrti do Ujevićeve pjesme prošla su gotovo četiri stoljeća. Stoga nam riječ *začinjavac* nipošto neće poslužiti za utvrđivanje autorstva: jer je ono jasno za *Juditu* i za *Oproštaj*. Ali nam jezični podatak (leksička jedinica *začinjavac*) služi u potvrdu one osi oko koje je hrvatska književnost, ostvarujući višestoljetni kontinuitet, svoju modernu spajala s renesansom.

Na jedan od mogućih načina odabran korpus vrela za povijesni rječnik (kajkavski) stvorio nam je privid kako je riječ *gartlic* Krležin hapaks (43, 584), ostvaren u čuvenoj baladi *Ni med cvetjem ni pravice* (21, 13–15). Još u osmom desetljeću prošloga stoljeća u književnoj se historiografiji proćuo nesretni velikaš Fran Krsto Frankopan, i to kao pjesnik kanconijera *Gartlic za čas kratiti* (53, 287–290; v. i 7, 102–103). Ključni mu izraz (*gartlic*) zapravo potječe iz nepoetične svakodnevice; tako se u XVII. stoljeću imenovao vrt frankopanskoga feudalnoga brežičkog imanja: »Vsu onu zemlju u gradu na dvorišću neka iznose ili laibtruhami iznose na *gartlic* gradski, prekinuvši ona vraca, ka su i pervo iz grada u *gartlic* bila« (22, 129). Na toj pak leksičkoj pojedinosti i na njoj sličnima Miroslav je Krleža u svojoj čuvenoj kajkavskoj pjesničkoj zbirci ostvario plodovitu vezu sa sjevernohrvatskim književnim barokom (61, 154–173).

LITERATURA*

1. Ivan Belostenec, *Gazophylacium, seu Latino–Illyricorum onomatium aerarium*, Zagreb 1740. (pretisak: Liber — Mladost, Zagreb 1972).
2. Ivan Belostenec, *Gazophylacium Illyrico–Latinum*, Zagreb 1740. (pretisak: Liber — Mladost, Zagreb 1973).
3. *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, izdao i objasnio Petar Kolendić, uvod napisao Pavle Popović, SKA, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje, knjiga VII, Beograd 1935.
4. Seraphinus Maria Cerva, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur*, editionem principem curavit et prooemium conscripsit Stephanus Kراسić, tomus alter et tertius, JAZU, Zagreb 1977.
5. Frano Čale, O životu i djelu Marina Držića, u knjizi pod br. 11, 5–173.
6. Antun Djamić, Dva pastirska dramska prizora M. Vetranovića, *Grada* 29, JAZU, Zagreb 1968, 191–229.
7. *Djela Frana Krste Frankopana*, priredio Dr Slavko Ježić, SKA, Posebna izdanja, knjiga CVIII, Filozofski i filološki spisi, knjiga 27, Beograd 1936.
8. *Djela Petra Hektorovića*, za tisak priredio i uvodnu raspravu napisao Josip Vončina, SPH XXXIX, JAZU, Zagreb 1986.
9. *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića*, priredio Pero Budmani, SPH XVI, JAZU, Zagreb 1888.
10. Džore Držić, *Pjesni ljuvene*, priredio i osvrtno napisao Josip Hamm, SPH 33, JAZU, Zagreb 1965.
11. Marin Držić, *Djela*, priredio Frano Čale, Biblioteka Temelji, knjiga treća, SNL, Zagreb 1979.
12. Vladoje Dukat (izabrao tekstove i pripomenke o piscima dodao), *Sladki naš kaj*, ogledi iz stare kajkavske književnosti, HIBZ, Zagreb 1944.
13. Marin Franičević, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, ŠK, Zagreb 1983.
14. Juraj Habelić, *Dictionar, ili Réchi Szloveszke*, Graz 1670. (pretisak: KS, Zagreb 1989).
15. László Hadrovics (za štampu priredio), Deset propovijedi o Euharistiji pavlina o. Ivana Belostenca, *Grada* XIV, JAZU, Zagreb 1939, 41–112.
16. Ladislaus Hadrovics, *Zur Geschichte der einheitlichen kroatischen Schriftsprache*, Ostmitteleuropäische Bibliothek herausgegeben von E. Lukinich, No 40, Budapest – Leipzig 1942.
17. *Hrvatska mlada lirika*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb 1914. (pretisak: Nakladni zavod Znanje — Društvo književnika Hrvatske, Zagreb 1980).
18. V. Jagić, Predgovor, u knjizi pod br. 34, 1–12.

* *Kratice*: ČS — Čakavski sabor; *Grada* — *Grada* za povijest književnosti hrvatske; HIBZ — Hrvatski izdavački bibliografski zavod; IFF — Institut za filologiju i folkloristiku; JAZU — Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; KK — Književni krug; KS — Kršćanska sadašnjost; MH — Matica hrvatska; NV — Nastavni vjesnik; PSHK — Pet stoljeća hrvatske književnosti; SDMM — Sabrana djela Marka Marulića; SKA — Srpska kraljevska akademija; SNL — Sveučilišna naklada Liber; SPH — Stari pisci hrvatski; ŠK — Školska knjiga; UR — Umjetnost riječi.

19. Dr. Petar Kolendić, *Vetranovićeve »Orfeo«*, NV XVII, Zagreb 1909, 81–99.
20. Mihovil Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, MH, Zagreb 1945.
21. Miroslav Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*, Ljubljana 1936.
22. Emil Laszowski, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI. i XVII. stoljeću*, Izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana, *Grada za gospodarsku povijest Hrvatske* 1, JAZU, Zagreb 1951.
23. Josip Lisac, *Uz dva nova izdanja Zoranićevih »Planina«*, *Mogućnosti* XXXVII/12, Split 1989, 1333–1338.
24. Hanibal Lucić – Petar Hektorović, *Skladanja izvarsnih pisan razlicih — Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine*, PSHK 7, priredio: Marin Franičević, MH — Zora, Zagreb 1968.
25. Petar Lucić, *Vartal*, Splitski književni krug, Humanisti, knjiga 9, priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić, KK, Split 1990.
26. Marko Marulić, *Versi harvacki*, Splitski književni krug, Humanisti, knjiga 2, sv. 1, uredili Marin Franičević i Hrvoje Morović, ČS, Split 1979.
27. Marko Marulić, *Judita*, SDMM, knjiga prva, priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš, KK, Split 1988.
28. Marko Marulić, *Od naslidovan'ja Isukarstova i od pogarjen'ja taščin segasvitnjih*, prijevod djela »De imitatione Christi«, SDMM, knjiga deveta, priredio, popratio bilješkama i sastavio rječnik Milan Moguš, KK, Split 1989.
29. Marko Marulić, *Pisni razlike*, SDMM, knjiga druga, priredio i popratio bilješkama Josip Vončina, rječnik sastavio Milan Moguš, KK, Split 1993.
30. T. Matić, *Karnarutićevo Vazetje Sigeta grada*, *Grada* 29, JAZU, Zagreb 1968, 5–39.
31. Milorad Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knjiga I, XVI. stoljeće, MH, Zagreb 1902.
32. N. Nalješković – M. Benetović – J. Palmotić, *Djela*, PSHK 9, priredio: Rafo Bogišić, MH — Zora, Zagreb 1965.
33. Armin Pavić, *Historija dubrovačke drame*, JAZU, Zagreb 1871.
34. *Pjesme Marka Marulića*, skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, SPH I, JAZU, Zagreb 1869.
35. *Pjesme Šiška Menčetića Vlahovića i Gjore Držića*, skupio Vatroslav Jagić, SPH II, JAZU, Zagreb 1870.
36. *Pjesme Mavra Vetranica Čavčića*, dio II, skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. A. Kaznačić i Dr. GJ. Daničić, SPH IV, JAZU, Zagreb 1872.
37. *Pjesme Šiška Menčetića i Gore Držića, i ostale pjesme Raninina zbornika*, dru-go, sasvim preudešeno izdane, priredio Milan Rešetar, SPH II, JAZU, Zagreb 1937.
38. *Planine ... sloxene po Petru Zoranichiu Nignaninu*, in Venetia, M.D.LXIX. (pretisak: JAZU, Zagreb 1952).
39. Vincentius Priboevius (Vinko Pribojević), *De origine successibusque Slavorum (O podrijetlu i zgodama Slavena)*, uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak, preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan, Hrvatski latinisti 1, JAZU, Zagreb 1951.
40. Milan Rešetar, *Autorstvo pjesama Raninina zbornika*, *Rad JAZU* 247, Zagreb 1933, 92–147.

41. Milan Rešetar, Rječnik i dikcija pjesama Raninina zbornika, *Rad JAZU* 260, Zagreb 1938, 1–56.
42. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb: I/1880–82. (a — češula); III/1887–91. (đavo — isprekrajati); IV/1892–97. (isprekrižati — kipac); V/1898–1903. (kipac — leken); VI/1904–09. (lekenički — Moračice); VII/1911–16. (Moračić — nepomiran); VIII/1918–22. (nepomiriv — Ondinac); IX/1924–27. (ondje — Plančić); X/1928–31. (planda — posmrtnica); XXI/1973–74. (visokoroden — zaklane); XXIII/1975–76. (2. zlotvor — žvuknuti).
43. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, knjiga prva, sv. 3, drištlo – hirkanski, urednik Božidar Finka, JAZU — Zavod za jezik IFF, Zagreb 1986.
44. Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, A–O, MH, Zagreb 1969.
45. Vjekoslav Štefanić, Još Marulićevih stihova, *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450–1950*, Djela JAZU 39, Zagreb 1950, 279–298.
46. Zdenko Škreb / Ante Stamač, *Uvod u književnost*, teorija, metodologija, četvrto, poboljšano izdanje, Globus, Zagreb 1986.
47. Franjo Švelec, Mavro Vetranović, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 4–5, Zagreb 1959, 175–214; 6–7, Zagreb 1960, 319–392.
48. Franjo Švelec, Petar Zoranić, u knjizi pod br. 64, 5–28.
49. Franjo Švelec, Život i rad Petra Zoranića, u knjizi pod br. 65, 1–30.
50. André Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić, poète ragusain de la fin du XVIe siècle*, II, Morphologie, Imprimerie nationale, Paris 1931.
51. *Vazetje Sigeta grada* sloxeno po Barni Charnarutichiu Zadraninu, in Venetia, MDLXXXIII. (pretisak u kompletu: *Opsada Sigeta*, Liber, Zagreb 1971).
52. *Vazetje Sigeta grada* složeno po Barni Karnarutiću Zadraninu, uvod i tumač napisao Velimir Gaj, izdanje Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb 1866.
53. Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I, Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, MH, Zagreb 1913.
54. Josip Vončina, Leksikografski rad Ivana Belostenca, u knjizi pod br. 2, Dodatak, III–XLVII (također u knjizi pod br. 56, 213–269).
55. Josip Vončina, Ekloga u rukopisnom zborniku 16. stoljeća, *Mogućnosti* XXV/4, Split 1978, 420–431.
56. Josip Vončina, *Jezičnopovijesne rasprave*, SNL, Zagreb 1979.
57. Josip Vončina, Kritičko čitanje Zoranićevih *Planina*, UR XXVII/4, Zagreb 1983, 271–292; XXVIII/1–2, Zagreb 1984, 81–107.
58. Josip Vončina, Ujević i Marulić, UR XXVIII/3, Zagreb 1984, 237–246.
59. Josip Vončina, Nejasna mjesta u Karnarutićevu *Vazetju Sigeta grada*, UR XXX/1, Zagreb 1986, 63–88.
60. Josip Vončina, Belostenčevo podrijetlo, *Filologija* 17, JAZU, Razred za filološke znanosti, Zagreb 1989, 121–136.
61. Josip Vončina, *Korijeni Krležina Kerempuha*, Naprijed, Zagreb 1991.
62. Josip Vončina, Napomene o ovom izdanju, u knjizi pod br. 29, 9–28.
63. *Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća*, PSHK 5, priredio: Rafo Bogišić, MH — Zora, Zagreb 1968.
64. Petar Zoranić – Juraj Baraković, *Planine* — *Vila Slovinka*, PSHK 8, priredio: Franjo Švelec, MH — Zora, Zagreb 1964.
65. Petar Zoranić, *Planine*, za tisak priredili i uvodne rasprave napisali Franjo Švelec i Josip Vončina, SPH 41, JAZU, Zagreb 1988.